مقاله پژوهشی
Original Article

تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر حرمت‌خود و خودپنداشت دانش‌آموزان نارساخوان

*سیده‌زهرا سیدنوری[۱]، عباسعلی حسین‌خانزاده[۲]، سید موسی کافی[۳]، گیتا مولّلی[۴]، رقیه کریمی[۵]

Effect of Social Skills Training on Self-Esteem and Self-Concept in Dyslexic Students

*Seyyedeh Zahra Seyyed Noori[1], Abbas Ali Hosseinkhanzaheh[2], Seyyed Mosa kafi[3], Gita Movallali[4], Roghayeh Karimi[5]

مجله مطالعات ناتوانی، دوره ۴، شماره ۹، پاییز ۱۳۹۳، ۵۲-۴۴

پذیرش: ۱۳۹۳/۱۰/۸

Accepted: 29/12/2014

MEJDS, Vol 4, No. 9, Autumn 2013, 44-52

چکیده

هدف: پژوهش حاضر به‌منظور بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر حرمت خود و خودپنداشت دانش‌آموزان نارساخوان انجام شده است.

روش‌بررسی: جامعهٔ آماری پژوهش شامل تمامی دانش‌آموزان نارساخوان پایهٔ سوم و چهارم ابتدایی شهر رشت بود که از این میان ۲۴ نفر با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و به‌طور مساوی در دو گروه آزمایش و کنترل جای‌دهی شدند. مطالعهٔ حاضر، آزمایشی از نوع پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل بود. برای جمع‌آوری داده‌ها از آزمون نارساخوانی کرمی نوری و مرادی (۱۳۸۷)، مقیاس هوشی وکسلر کودکان (۱۹۷۴)، مقیاس حرمت خود کوپر اسمیت (۱۹۶۷) و آزمون خودپنداشت بک (۱۹۸۷) استفاده شد. برنامهٔ آموزش مهارت‌های اجتماعی در طول هشت جلسه به‌مدت دو ماه بر روی گروه آزمایش اجرا شد.

یافته‌ها: نتایج تحلیل کوواریانس نشان داد که آموزش مهارت‌های اجتماعی بر بهبود تمام مؤلفه‌های حرمت‌خود و تمام مؤلفه‌های خودپنداشت به‌جز مؤلفهٔ اخلاقی دانش‌آموزان نارساخوان به‌طور معناداری مؤثر بوده است ($p<۰/۰۰۱$).

نتیجه‌گیری: این نتایج، کاربردهای بالینی مستقیم و ضمنی مهمی در زمینهٔ پیشگیری و بهبود حرمت خود و خودپنداشت دانش‌آموزان نارساخوان دارد.

کلیدواژه‌ها: دانش‌آموزان نارساخوان، مهارت‌های اجتماعی، حرمت خود، خودپنداشت.

Abstract

Objective: The purpose of the present research was to examine the effectiveness of social skills training on self-esteem and self-concept in dyslexic students.

Methods & Materials: The statistical population consisted of all dyslexic students in 3rd and 4th grade in Rasht, from among which a sample of 24 students were selected through convenience sampling. They were then equally assigned to two (control and experiment) groups. This was a quasi-experimental study with a pre-test/post-test design and control group. To collect data, 'Karami-Nouri & Moradi's dyslexia scale (2008), Wechsler Intelligence Scale for Children (1974), Cooper-Smith's self-concept scale (1967) and Beck's self-esteem scale (1987) were used. The social skills training program was conducted for the experimental group in eight sessions in a period of two months.

Results: Analysis of covariance showed that social skills training significantly affected all the dimensions of self-esteem and all the dimensions of self-concept ($P<0.001$), expect for the moral component.

Conclusion: These results have clinical implications for the prevention and improvement of self-esteem and self-concept among dyslexic students.

Keyword: Social Skills, Self-Esteem, Self-Concept, Dyslexic Students.

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی دانشگاه گیلان، گیلان، ایران؛ ۲. دکترای تخصصی روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی، دانشیار گروه روانشناسی دانشگاه گیلان، گیلان، ایران؛ ۳. دکترای تخصصی روانشناسی، استاد گروه روانشناسی دانشگاه گیلان، گیلان، ایران؛ ۴. دکترای روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی، استادیار مرکز تحقیقات توانبخشی اعصاب اطفال، تهران، ایران؛ ۵. دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران، *آدرس نویسندهٔ مسئول: گیلان، رشت، خیابان انقلاب، بن‌بست رز، پلاک ۱۳۵، طبقه اول، واحد دوم، *تلفن: ۰۳۱-۳۳۲۳۵۷۵۲، *رایانامه: zsn.psy@gmail.com

1. M.A Student of Psychology, University of Guilan, Guilan, Iran; 2. PhD. In Psychology & Education of Exceptional Children, Associate Professor, University of Guilan, Guilan, Iran; 3. PhD. In Psychology, Professor, University of Guilan, Guilan, Iran; 4. PhD.in Psychology & Education of Exceptional Children, Assistant Professor, Pediatric Neurorehabilitation Research Center, University of Social Welfare & Rehabilitation Sciences(USWR),Tehran, Iran; 5. M.A Student of Psychology, Shahid Rajaee Teacher Training University, Tehran, Iran, ***Corresponding author's address:** Unit2, First floor, No.135, Rose dead end, Enghelab Avenue, Guilan, Iran, ***Tel:** 013-33235752, ***Email:** zsn.psy@gmail.com

[Downloaded from jdisabilstud.org on 2026-11-07]

[DOR: 20.1001.1.23222840.1393.4.3.7.0]

مقدمه

از میان مشکلات یادگیری، ناتوانی در خواندن یا نارساخوانی مهم‌ترین عامل عدم موفقیت در مدرسه است (۱). براساس تعریف انجمن روان‌پزشکی آمریکا (۲) نارساخوانی به‌عنوان یک واژهٔ پیشنهادی برای اشاره به الگویی از مشکلات یادگیری شامل: مشکلات در بازشناسی صحیح یا روان کلمه، رمزگشایی ضعیف و توانایی ضعیف هجی‌کردن توصیف می‌شود. شواهد پژوهشی نشان می‌دهد کودکان نارساخوان، در معرض خطر رشد مشکلات بین‌فردی و نارسایی در مهارت‌های اجتماعی هستند (۳). مشکلات اجتماعی که از ویژگی‌های اصلی کودکان نارساخوان است (۴) شامل نقص در فراگیری و انجام مهارت‌هاست (۵). به‌عبارت دیگر این کودکان، مشکلاتی در درک احساسات و انگیزهٔ دیگران و در نتیجه در برقراری روابط اجتماعی دارند که این امر سازش‌یافتگی روان‌شناختی آن‌ها را به خطر می‌اندازد (۳). برخی نتایج (۴) نشان دادند که کودکان نارساخوان از مشکلات اجتماعی و رفتاری بیشتری در قیاس با کودکان بدون نارساخوانی رنج می‌برند. همچنین آنان دریافتند که این دانش‌آموزان با مشکلات روان‌شناختی همچون طرد، رفتارهای اجتنابی و انزوای بیشتر در مقایسه با کودکان عادی مواجه می‌شوند.

برخی معتقدند که بین مشکلات تحصیلی کودکان نارساخوان و تعامل آن‌ها با همسالان ارتباط وجود دارد (۳). گرچه عملکرد تحصیلی نامطلوب این کودکان، موقعیت اجتماعی آن‌ها را تنزل می‌دهد اما برخی پژوهش‌ها پیشنهاد می‌کنند که دانش‌آموزان با ناتوانی یادگیری به‌دلیل عدم آگاهی از چگونگی ارتباط با دیگران و نه به‌دلیل مشکلات تحصیلی، طرد می‌شوند (۶). شواهدی نیز بیان می‌کند که دانش‌آموزان نارساخوان پرخاشگری و بدرفتاری‌های بیشتری در مقایسه با کودکان عادی نشان می‌دهند (۷). روبین، بوکرس و کندی (۸) معتقدند چنین رفتارهایی، تلاش کودک برای خودتنظیمی ناشی از اضطراب یا تفکر شرکت در اجتماع است. در واقع این کودکان برای مقابله با تنیدگی ناشی از فشار اجتماعی به واکنش‌های مقابله‌ای بیرونی (۹) مانند پرخاشگری، مشکلات رفتاری، بزهکاری و واکنش‌های درونی مانند افسردگی روی می‌آورند (۴). برخی از نارسایی در پردازش اطلاعات اجتماعی و مشکلات ادراکی (دیدن و شنیدن) در دریافت و سازمان‌دهی اطلاعات را عامل اصلی نارسایی مهارت‌های اجتماعی این کودکان معرفی کردند. در واقع این شواهد می‌گویند همانگونه که یک کودک نارساخوان ممکن است در تشخیص تفاوت در دیدن و شنیدن حروف مشابه دچار مشکل باشد می‌توان انتظار داشت که او در تشخیص و تمیز بین لبخند دوستانه و اجباری یا صدای آزارنده، جدی یا طعنه‌آمیز نیز دچار مشکل باشد (۴). از مسائل دیگری که دربارهٔ نارسایی اجتماعی این کودکان مطرح شده سبک‌های ناکارآمد برخورد با مسئله بود. آلی (۲۰۱۲) نشان داد کودکان نارساخوان در مقابله با مسائل، از سبک حل مسئلهٔ هیجان‌مدار و ناکارآمد استفاده می‌کنند که خود می‌تواند به این مشکلات دامن زند (۱۰).

حرمت‌خود[1] و خودپنداشت[2] از مؤلفه‌های مهمی هستند که که ارتباط مستقیم و دوسویه‌ای با رشد مهارت‌های اجتماعی دارند. کوپر اسمیت (۱۹۶۷) معتقد است خودپنداشت، عبارت از مجموعه ویژگی‌هایی است که فرد برای توصیف خویش به کار می‌برد، اما حرمت‌خود، ارزشی است که اطلاعات درون خودپنداره برای فرد دارد (۱۱). شواهد پژوهشی از این عقیده حمایت کردند که دانش‌آموزان نارساخوان در مقایسه با دانش‌آموزان عادی از خودپنداشت و حرمت‌خود کمتری برخوردارند. این مسئله ممکن است با احساس تبعیض یا طرد توسط افراد مهم یا برچسب نارساخوانی ارتباط داشته باشد (۱۲). ادوارد (۱۹۹۴) بیان می‌کند احساس طرد به‌وسیلهٔ دیگران منجر به افزایش خصومت، کاهش حرمت‌خود، ثبات عاطفی، عدم‌مسئولیت و دیدگاه منفی از جهان می‌شود (۹). همچنین برخی نتایج نشان دادند مشکلات نارساخوانی بر تجربه‌های تحصیلی این کودکان تأثیر منفی می‌گذارد و کودکان نارساخوان در مقایسه با همسالان، تنیدگی بیشتری در مدرسه تجربه می‌کنند و این مسئله بر تعاملات با همسالان و پیشرفت تحصیلی آن‌ها تأثیر گذاشته و در نتیجه به کاهش حرمت‌خود و خودپنداشت این کودکان منجر می‌شود (۹).

برخی محققان فرض کرده‌اند که ارتباط بین نارساخوانی و جنایت ممکن است ریشه‌هایی در حرمت‌خود که توسط کودکان نارساخوان تجربه می‌شود داشته باشد زیرا مشکلات آن‌ها از تجربه‌های منفی و عدم تشخیص

1. Self esteem
2. Self-concept

[Downloaded from jdisabilstud.org on 2026-11-07]

[DOR: 20.1001.1.23222840.1393.4.3.7.0]

نارساخوانی و حمایت از آن‌ها ناشی می‌شود. امکان مشکلات رفتاری در کودکان نارساخوان به‌دلیل حرمت‌خودِ پایین چنان گسترده است که برخی شواهد آماری نشان داده‌اند که ۵۲درصد افراد بزهکار دچار نارساخوانی بودند (۱۳). برخی معتقدند که نارساخوانی به‌خودی‌خود بر حرمت‌خود تأثیر منفی نمی‌گذارد، بلکه روشی که افراد با آن برخورد می‌کنند تأثیرگذار است (۱۴). این محققان بیان کردند زمانی که کودکان نارساخوان به‌خاطر پیشرفت‌شان حمایت می‌شوند، حرمت‌خود بالایی را نمایش می‌دهند. در واقع حرمت‌خود بالا می‌تواند به‌عنوان حفاظی در مقابل مشکلات نارساخوانی به حساب آید.

اثربخشی مهارت‌های اجتماعی در پژوهش‌های مختلف بیرامی و مرادی (۲۰۰۷)، درودیان (۲۰۱۱)، مک‌اینتوس و وایوقنل و زارایوزا (۱۹۹۱) بیان شده است (۱۵،۱۶،۱۷). نتایج پژوهش مؤمنی و همکاران (۱۸) نشان داد آموزش مهارت‌های اجتماعی تأثیر مثبتی بر افزایش صلاحیت اجتماعی و عاطفی دانش‌آموزان ناتوان یادگیری دارد. پژوهشی دیگر (۱۹) نشان داد آموزش مهارت‌های اجتماعی سبب کاهش اضطراب، افزایش فعالیت‌های اجتماعی، بهبود حرمت‌خود و استفاده از راهبردهای مقابله‌ای مناسب می‌گردد.

در پژوهشی دیگر که با هدف بررسی اثرات آموزش مهارت‌های اجتماعی و آرام‌سازی بر خودپنداشت و رفتار کلاسی دانش‌آموزان با ناتوانی یادگیری انجام شد نتایج نشان داد که آموزش مهارت‌های اجتماعی اثرات مثبت بیشتری در مقایسه با آرام‌سازی بر خودپنداشت این دانش‌آموزان داشت (۲۰). پژوهش بیرمن و فورمن (۲۱) نیز نشان داد که آموزش مهارت‌های اجتماعی مشارکت و پذیرش کودکان را افزایش می‌دهد.

بررسی شواهد پژوهشی نشان‌دهندهٔ غفلت پژوهشگران دربارهٔ بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر حرمت‌خود و خودپنداشت کودکان با نارساخوانی بوده است. لذا باتوجه به اهمیت مهارت‌های اجتماعی به‌عنوان عاملی مهم در ارتقای حرمت‌خود و خودپنداشت وکمک به ایجاد هویتی سالم در این کودکان، همچنین به‌دلیل تلویحات مهم آموزش مهارت‌های اجتماعی در امر بالینی برای متخصصان، روانشناسان و مسئولان تعلیم‌وتربیت، پژوهش حاضر با هدف بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر حرمت‌خود و خودپنداشت دانش‌آموزان با نارساخوانی انجام شده است.

روش‌بررسی

پژوهش حاضر از نوع آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل است. براساس این طرح قبل از اجرای برنامهٔ آموزش مهارت‌های اجتماعی، آزمودنی‌های انتخاب‌شده در هر دو گروه به‌وسیلهٔ پیش‌آزمون اندازه‌گیری شدند. سپس گروه آزمایش برنامهٔ مداخله را دریافت کرد، درحالی‌که گروه کنترل هیچ‌گونه آموزشی دریافت نکرد. در پایان هر دو گروه مجدداً ارزیابی شدند (پس‌آزمون).

جامعهٔ آماری این پژوهش شامل تمامی دانش‌آموزان نارساخوان پایه‌های سوم و چهارم ابتدایی شهر رشت در سال تحصیلی ۹۳-۹۲ بود که از میان آن‌ها نمونه‌ای به‌حجم ۲۴ نفر، برحسب شرایط ورود به پژوهش با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب و به‌شیوهٔ تصادفی در دو گروه ۱۲ نفرهٔ آزمایش و کنترل جای‌دهی شدند. لازم به یادآوری است که در ابتدا حجم نمونه در هر دو گروه ۱۵ نفر بوده است که به‌دلیل اُفت آزمودنی‌ها در پایان ۱۲ نفر تحلیل نهایی شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات از ابزارهای زیر استفاده شد:

مقیاس حرمت‌خود کوپر اسمیت (۱۹۶۷): این پرسشنامه دارای ۵۸ سؤال (۸ گویه دروغ‌سنج) و ۵۰ گویهٔ دیگر آن ۴ خرده‌مقیاس حرمت‌خود (کلی، اجتماعی، خانوادگی و تحصیلی) را می‌سنجد. شیوهٔ نمره‌گذاری این آزمون به‌صورت صفر و یک است. افرادی که در این آزمون نمرهٔ بالاتر از ۲۵ به دست آورند دارای حرمت‌خود بالا و افرادی که نمرهٔ کمتر از این مقدار به دست آورند دارای حرمت‌خود کمتر هستند. حیدری و پاشا و مامی و آتش‌پور، اعتبار پرسشنامه را با استفاده از آلفای کرونباخ و تصنیف به‌ترتیب ۰/۵۴ و ۰/۶۱ گزارش کردند (۲۲)

آزمون خودپنداشت بک (۱۹۷۸): دارای ۲۵ گویه و ۵ خرده‌آزمون (توانایی ذهنی، جذابیت فیزیکی، مسائل اخلاقی، کفایت‌کاری و مهارت‌های اجتماعی) است. هر یک از مواد پرسشنامه شامل ۵ اظهارنظر، از کاملاً مثبت تا کاملاً منفی است که آزمودنی درهر گویه یکی از آن‌ها را براساس بررسی ارتباط آن با تصور از خود از یک تا ۵ نمره‌گذاری می‌کند. حداقل نمره‌ای که آزمودنی در این مقیاس به دست می‌آورد ۲۵ و حداکثر آن ۱۲۵ خواهد بود. حیدری، پاشا و مامی پایایی آزمون را با استفاده از دو روش

[Downloaded from jdisabilstud.org on 2026-11-07]

[DOR: 20.1001.1.23222840.1393.4.3.7.0]

آلفای کرونباخ و تصنیف به‌ترتیب ۰/۷۳ و ۰/۶۵ گزارش کردند (۲۲).

آزمون خواندن و نارساخوانی کرمی نوری و مرادی (۱۳۸۷): این آزمون شامل ۱۰ خرده‌آزمون است که با هدف سنجش میزان توانایی دانش‌آموزان دبستانی و تشخیص مشکلات خواندن، طراحی و هنجاریابی شد. پایایی این آزمون طبق مقاله به نقل از فتح‌الله‌پور، توسط گل‌پور، چمرکوهی و محمد ایمنی (۱۳۹۱) به روش آلفای کرونباخ و در حالت کدگذاری دوگانه برای خرده‌آزمون‌های خواندن، قافیه، نامیدن تصاویر، درک متن، حذف آواها، ناکلمات و شبه کلمات به‌ترتیب ۰/۹۷، ۰/۶۶، ۰/۸۶۰، ۰/۸۷۱، ۰/۹۶۱، ۰/۹۸۰ گزارش شد (۲۳).

آزمون هوش وکسلر کودکان: این آزمون دارای ۱۲ خرده‌آزمون و ۶ مقیاس کلامی و ۶ مقیاس عملی است و سه نوع هوش‌بهر کلامی، عملی و کل را به دست می‌آورد. اعتبار این آزمون توسط وکسلر (۱۹۹۱) برای هوش‌بهر کل ۰/۹۶، برای هوش‌بهر کلامی ۰/۹۵ و برای هوش‌بهر عملی ۰/۹۱ گزارش شده است (۲۴).

مداخله: در تحقیق حاضر برای آموزش مهارت‌های اجتماعی از برنامهٔ درسی مهارت‌های اجتماعی والکر و همکاران (۱۹۸۳) استفاده شده است. این برنامه شامل دو سطح مربوط به پایه‌های کودکستان تا ششم و برنامهٔ درسی مربوط به نوجوانی است و می‌تواند به‌صورت یک‌به‌یک در گروهای کوچک یا در گروه‌های بزرگ آموزش داده شود (۲۵). موضوع جلسات آموزش به شرح زیر است:

جلسهٔ اول: معارفه و آشناکردن دانش‌آموزان با روش و تمرین مهارت‌های اجتماعی، بیان مقررات گروه و برقراری رابطهٔ صمیمانه با دانش‌آموز؛ جلسهٔ دوم: آموزش گوش‌دادن به سخنان معلم، هنگامی که معلم از کودک کاری بخواهد، انجام دهد؛ جلسهٔ سوم: آموزش و یادداشت‌کردن فعالیت‌ها و مهارت‌های ارتباطی در طول هفته، آموزش بهترین کار، پیروی از مقررات کلاس درس؛ جلسهٔ چهارم: آموزش برقراری ارتباط با نگاه، استفادهٔ درست از لحن صدا، چگونگی شروع‌کردن (پیداکردن یک هم صحبت)، گوش‌دادن (نگاه کردن و توجه‌کردن به گوینده)، پاسخ‌دادن (بیان مطلب خود بعد از اتمام صحبت طرف مقابل)، مفهوم داشتن سخن، رعایت نوبت در صحبت، سؤال‌کردن، ادامه‌دادن گفتگو؛ جلسهٔ پنجم: تکرار و تمرین مهارت‌های آموزش داده شده؛ جلسهٔ ششم: آموزش مهارت‌های همراهی‌کردن با دیگران، به‌کاربردن واژه‌های مؤدبانه، تشریک مساعی، پیروی از مقررات، آموزش لمس‌کردن به‌طریق درست؛ جلسهٔ هفتم: آموزش مهارت‌های دوست‌یابی: آموزش ظاهر آراسته، لبخندزدن، تعریف و تمجیدکردن، ایجاد دوستی (پیش‌قدم‌شدن در دوستی، رعایت نوبت در سخن‌گفتن، دعوت‌کردن)؛ جلسهٔ هشتم: آموزش مهارت‌های مقابله‌ای: آموزش واکنش به پاسخ منفی، ابراز خشم، چگونگی واکنش به اذیت و آزار و واکنش به کاری که فرد نمی تواند انجام دهد.

شیوهٔ اجرا: بعد از رجوع به مرکز مشکلات یادگیری رشت، افراد نمونه باتوجه به شرایط ورود به پژوهش، شامل: دارا بودن هوش‌بهر بین ۹۰ تا ۱۱۰ در مقیاس وکسلر کودکان، ضعیف‌بودن در مهارت خواندن از نظر معلمان وکسب نمرهٔ حداقل ۱/۵ انحراف استاندارد پایین‌تر از میانگین در آزمون خواندن و نارساخوانی (کرمی نوری و مرادی، ۱۳۸۷)، پایین‌بودن میزان حرمت‌خود و خودپنداشت و نداشتن معلولیت دیگر و دامنهٔ سنی بین ۹ تا ۱۰ سال، انتخاب شدند. در مرحلهٔ بعد گروه آزمایش برنامهٔ مداخله را دریافت کرد درحالی‌که گروه کنترل برنامه‌ای دریافت نکرد. در پایان هر دو گروه مجدداً ارزیابی شده و نتایج تحلیل شد.

یافته‌ها

برای بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر حرمت‌خود دانش‌آموزان نارساخوان از تحلیل کوواریانس یک‌راهه استفاده شد. نتایج آزمون بررسی همگنی در شیب رگرسیون پیش‌آزمون و پس‌آزمون برای حرمت‌خود در گروه آزمایش و کنترل، نشان داد که شیب رگرسیون در هر دو گروه برابر است (P=۰/۵۶، F=۰/۳۵). در جدول ۱ نتایج تحلیل کوواریانس یک‌راهه برای بررسی تفاوت گروه‌ آزمایش و کنترل پیش‌آزمون گزارش شده است.

جدول ۱. نتایج تحلیل کوواریانس یک‌راهه برای بررسی تفاوت گروه آزمایش و کنترل در حرمت خود

گروه	میانگین	خطای استاندارد میانگین	آماره F	P	اندازه اثر
آزمایش	۴۰/۱۹	۰/۶۵	۵۴۹/۳۳	۰/۰۰۱	۰/۹۶
کنترل	۱۸/۳۸	۰/۶۵			

[Downloaded from jdisabilstud.org on 2026-11-07]

[DOR: 20.1001.1.23222840.1393.4.3.7.0]

همان‌گونه که در جدول ۱ ملاحظه می‌شود در حرمت‌خود میانگین گروه آزمایش به‌طور معناداری بیشتر از میانگین گروه کنترل است (P<۰/۰۰۱)؛ بنابراین آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌تواند نمرهٔ کل حرمت‌خود دانش‌آموزان نارساخوان را افزایش دهد. همچنین باتوجه به جدول فوق اندازهٔ اثر نشان می‌دهد که آموزش مهارت‌های اجتماعی ۹۶ درصد از تغییرات حرمت‌خود کل را تبیین می‌کند.

برای بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر مؤلفه‌های حرمت‌خود از تحلیل کوواریانس چندمتغیری یک‌راهه استفاده شد. نتایج آزمون بررسی همگنی در شیب رگرسیون پیش‌آزمون و پس‌آزمون برای مؤلفه‌های حرمت‌خود در گروه آزمایش و کنترل، نشان داد که شیب رگرسیون در هر دو گروه برابر است (P=۰/۵۸، F=۰/۴۸). نتایج آزمون باکس برای بررسی برابری ماتریس کوواریانس در متغیرهای وابسته در بین گروه آزمایش و کنترل نیز نشان داد که ماتریس کوواریانس متغیرهای وابسته در دو گروه برابر است (P=۰/۰۶، ۱/۷۶، BOX M=۲۲/۰۸). پس از بررسی پیش‌فرض‌های تحلیل کوواریانس چندمتغیری، نتایج آزمون نشان داد که بین دو گروه در مؤلفه‌های حرمت خود تفاوت معناداری وجود دارد. برای بررسی این‌که گروه آزمایش و کنترل در کدام یک از مؤلفه‌های حرمت‌خود با یکدیگر تفاوت دارند در جدول ۲ نتایج تحلیل واریانس یک‌راهه گزارش شده است.

جدول ۲. نتایج تحلیل واریانس یک‌راههٔ تفاوت گروه آزمایش و کنترل در مؤلفه‌های حرمت‌خود

مؤلفه	گروه	میانگین	خطای استاندارد میانگین	آمارهٔ f	P	اندازه اثر
عمومی	آزمایش	۲۲/۳۸	۰/۳۷	۵۸۸/۷۷	۰/۰۰۱	۰/۹۷
	کنترل	۹/۱۱	۰/۳۷			
خانوادگی	آزمایش	۶/۳۱	۰/۲۸	۲۲/۰۸	۰/۰۰۱	۰/۵۵
	کنترل	۴/۳۵	۰/۲۸			
اجتماعی	آزمایش	۷/۴۸	۰/۲۱	۲۶۶/۸۶	۰/۰۰۱	۰/۹۳
	کنترل	۲/۳۴	۰/۲۱			
شغلی/ تحصیلی	آزمایش	۴/۰۴	۰/۳۱	۱۰/۷۸	۰/۰۰۴	۰/۳۷
	کنترل	۲/۵۴	۰/۳۱			

با توجه به جدول ۲ میانگین نمرهٔ گروه آزمایش در تمام مؤلفه‌های حرمت‌خود به‌طور معناداری بیش از گروه کنترل است (P<۰/۰۱). نتایج بررسی میانگین‌ها نشان می‌دهد که میانگین گروه آزمایش در تمامی ابعاد حرمت‌خود بیشتر از میانگین گروه کنترل در این مؤلفه‌ها است؛ بنابراین بخش دوم فرضیهٔ اول نیز تأیید شده و می‌توان گفت که آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌تواند مؤلفه‌های حرمت‌خود دانش‌آموزان نارساخوان را افزایش دهد.

همچنین برای بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر خودپنداشت دانش‌آموزان نارساخوان از تحلیل کوواریانس یک‌راهه استفاده شد. نتایج آزمون برای بررسی همگنی شیب رگرسیون در پیش‌آزمون و پس‌آزمون خودپنداشت در گروه آزمایش و کنترل، نشان داد که شیب رگرسیون در هر دو گروه برابر است (P=۰/۸۰، F=۰/۰۶). در جدول ۳ نتایج تحلیل کوواریانس یک‌راهه برای بررسی تفاوت گروه آزمایش و کنترل در پس‌آزمون متغیر خودپنداشت با کنترل پیش‌آزمون گزارش شده است.

جدول ۳. نتایج تحلیل کوواریانس یک‌راهه برای بررسی تفاوت گروه آزمایش و کنترل در خودپنداشت

گروه	میانگین	خطای استاندارد میانگین	آماره f	P	اندازه اثر
آزمایش	۹۲/۹۳	۰/۹۵	۳۸۵/۰۹	۰/۰۰۱	۰/۹۴
کنترل	۶۶/۳۲	۰/۹۵			

همان‌گونه که در جدول ۳ ملاحظه می‌شود در خودپنداشت میانگین گروه آزمایش به‌طور معناداری بیشتر از میانگین گروه کنترل است (P<۰/۰۰۱)؛ بنابراین باتوجه به این یافته‌ها بخش اول فرضیهٔ دوم پژوهش تأیید می‌شود و می‌توان گفت که آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌تواند نمرهٔ کل خودپنداشت دانش‌آموزان نارساخوان را افزایش دهد.

[Downloaded from jdisabilstud.org on 2026-11-07]

[DOR: 20.1001.1.23222840.1393.4.3.7.0]

همچنین باتوجه به جدول فوق اندازهٔ اثر نشان داد که آموزش مهارت‌های اجتماعی ۹۴ درصد از تغییرات خودپنداشت کل را تبیین می‌کند.

برای بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر مؤلفه‌های خودپنداشت دانش‌آموزان نارساخوان از تحلیل کوواریانس چندمتغیری یک‌راهه استفاده شد. نتایج آزمون بررسی همگنی در شیب رگرسیون پیش‌آزمون و پس‌آزمون برای مؤلفه‌های خودپنداشت در گروه آزمایش و کنترل، نشان داد که شیب رگرسیون در هر دو گروه برابر است (P=۰/۷۲، F=۰/۶۹). نتایج آزمون باکس برای بررسی برابری در ماتریس کوواریانس مؤلفه‌های خودپنداشت در بین گروه آزمایش و کنترل نیز نشان داد که ماتریس کوواریانس این مؤلفه‌ها در دو گروه برابر است. بعد از بررسی پیش‌فرض‌های تحلیل کوواریانس چندمتغیری و برقراری این پیش‌فرض‌ها، نتایج آزمون نشان داد که بین دو گروه در مؤلفه‌های خودپنداشت تفاوت معناداری وجود دارد. برای بررسی این‌که گروه آزمایش و کنترل در کدام یک از مؤلفه‌های خودپنداشت با یکدیگر تفاوت دارند در جدول ۴ نتایج تحلیل واریانس یک‌راهه گزارش شده است.

جدول ۴. نتایج تحلیل واریانس یک‌راههٔ تفاوت گروه آزمایش و کنترل در مؤلفه‌های خودپنداشت

مؤلفه	گروه	میانگین	خطای استاندارد میانگین	آمارهٔ f	P	اندازه اثر
توانایی ذهنی	آزمایش	۱۵/۰۱	۰/۳۲	۱۸/۷۹	۰/۰۰۱	۰/۵۲
	کنترل	۱۲/۶۵	۰/۳۲			
جذابیت فیزیکی	آزمایش	۱۷/۱۱	۰/۳۷	۲۳/۱۶	۰/۰۰۱	۰/۵۷
	کنترل	۱۴/۱۳	۰/۳۷			
مسائل اخلاقی	آزمایش	۱۷/۹۱	۰/۶۱	۲/۳۰	۰/۱۵	۰/۱۱
	کنترل	۱۶/۳۴	۰/۶۱			
کفایت کاری	آزمایش	۱۷/۴۷	۰/۵۵	۷۳/۶۳	۰/۰۰۱	۰/۸۱
	کنترل	۹/۱۰	۰/۵۵			
مهارت‌های اجتماعی	آزمایش	۲۵/۵۴	۰/۵۸	۱۳۰/۳۱	۰/۰۰۱	۰/۸۸
	کنترل	۱۴/۳۰	۰/۵۸			

باتوجه به جدول ۴ میانگین نمرهٔ گروه آزمایش در تمام مؤلفه‌های خودپنداشت به‌طور معناداری بیش از گروه کنترل است (P<۰/۰۰۱). این یافته‌ها نشانگر آن هستند که بین گروه‌ها در این مؤلفه‌ها تفاوت معناداری وجود دارد. آمارهٔ f برای مؤلفه مسائل اخلاقی معنادار نیست و نشان می‌دهد بین گروه‌ها در این مؤلفه تفاوتی وجود ندارد. بررسی میانگین‌ها در جدول ۴ نشان می‌دهد که میانگین گروه آزمایش در توانایی ذهنی، جذابیت فیزیکی، کفایت کاری و مهارت‌های اجتماعی بیشتر از میانگین گروه کنترل در این مؤلفه‌ها است؛ بنابراین باتوجه به این یافته‌ها قسمتی از بخش دوم فرضیهٔ دوم نیز تأیید می‌شود و می‌توان گفت که آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌تواند مؤلفه‌های توانایی ذهنی، جذابیت فیزیکی، کفایت‌کاری و مهارت‌های اجتماعی خودپنداشت در دانش‌آموزان نارساخوان را افزایش دهد اما تأثیری بر مؤلفهٔ مسائل اخلاقی ندارد.

بحث

مطالعهٔ حاضر با هدف تعیین اثربخشی آموزش مهارت‌های اجتماعی بر حرمت‌خود و خودپنداشت و مؤلفه‌های آن در کودکان با نارساخوانی انجام شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که تفاوت معناداری در نمرات گروه آزمایش در قیاس با گروه کنترل وجود دارد. درواقع باتوجه به خنثی‌بودن نمرهٔ حرمت‌خود و خودپنداشت در پیش‌آزمون و پس‌آزمون می‌توان گفت که این تفاوت ناشی از تأثیر اجرای متغیر مستقل درگروه آزمایش است؛ بنابراین نتایج نشان داد که آموزش مهارت‌های اجتماعی می‌تواند در افزایش حرمت‌خود و خودپنداشت کودکان با نارساخوانی مؤثر باشد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های درودیان (۱۶)، مک اینتوس و وایوقنل و زارایوزا (۱۷)، مؤمنی و همکاران (۱۸)، بیجسترا و جکسون (۱۹)، کامپبل وایتلی (۲۶)، بیرمن و فولمن (۲۱)، جاپ (۲۷)، تاس (۲۸)، هربرت (۲۹) همسو است. طبق این پژوهش‌ها برنامهٔ آموزش مهارت‌های اجتماعی بر بهبود حرمت‌خود و خودپنداشت کودکان ناتوان یادگیری، به‌ویژه کودکان نارساخوان، پذیرش همسالان غیر محبوب، تغییر

[Downloaded from jdisabilstud.org on 2026-11-07]

[DOR: 20.1001.1.23222840.1393.4.3.7.0]

مفهوم خود افراد خجالتی، افزایش مهارت‌های ارتباطی و کاهش افسردگی مؤثر بوده است.

بر پایهٔ پژوهش بیرامی و مرادی (۱۵) آموزش مهارت‌های اجتماعی، نگرش، جرأت‌مندی، مدیریت استرس و خودکارآمدی دانش‌آموزان را بهبود بخشیده و می‌تواند نقش مهمی را در افزایش کفایت اجتماعی ایفا کند. برخی دیگر (۲) نیز نشان دادند که آموزش مهارت‌های اجتماعی اثرات مطلوب‌تری در مقایسه با تن‌آرامی بر حرمت‌خود کودکان ناتوان یادگیری دارد.

در تبیین این یافته می‌توان علت بهبود حرمت‌خود و خودپنداشت کودکان با نارساخوانی را به نقش کلیدی و محوری مهارت‌های اجتماعی نسبت داد. مهارت‌های اجتماعی به‌عنوان پایه و اساس ارتباطات، نقش مهمی در جامعه‌پذیری و تعامل با دیگران دارند. معمولاً کودکانی که از مهارت‌های اجتماعی بالایی برخوردارند پذیرش و محبوبیت بیشتری در بین همسالان خود دارند و تعاملات مثبت با دیگران به‌احتمال زیاد می‌تواند موجب افزایش حرمت‌خود و پذیرش بهتر خود و زمینه‌ساز شکل‌گیری هویت مثبت در این کودکان باشد. از طرف دیگر مهارت‌های اجتماعی مناسب خود می‌تواند به‌عنوان یک سپر محافظتی در مقابل طرد، انزوا و مشکلات تحصیلی کودکان نارساخوان عمل کند. همان‌گونه که شواهد پژوهشی نشان داده‌اند اگرچه عملکرد تحصیلی نامطلوب این کودکان، موقعیت اجتماعی آن‌ها را تنزل می‌دهد اما برخی پژوهش‌ها پیشنهاد می‌کنند که دانش‌آموزان با ناتوانی یادگیری به‌دلیل عدم آگاهی از چگونگی ارتباط با دیگران، نه به‌دلیل مشکلات تحصیلی، طرد می‌شوند (۶). بعضی پژوهش‌ها مانند (۳۰) همچنین حاکی از این‌اند که مهارت‌های اجتماعی مناسب با دیگران می‌تواند جبران‌کنندهٔ عملکرد تحصیلی ضعیف این کودکان باشد. از طرف دیگر کودکان نارساخوان که از حرمت‌خود و خودپنداشت بالایی برخوردارند و رفتارهای شایسته و مناسبی در موقعیت‌های اجتماعی از خود نشان می‌دهند، ارزیابی واقع‌بینانه‌ای از خود دارند که این امر موجب درک و پذیرش بهتر خود با همهٔ توانایی‌ها و محدودیت‌ها می‌شود. مهارت‌های اجتماعی بالا در کودکان با نارساخوانی همچنین می‌تواند منجر به حل بهتر مسائل، درک بهتر انگیزه و احساسات دیگران و در نتیجه برخورداری از حمایت‌های اجتماعی شود که خود این امر می‌تواند سبب ارتقای حرمت‌خود و خودپنداشت این کودکان گردد.

رابطهٔ نارسایی در مهارت‌های اجتماعی و حرمت‌خود کم کودکان نارساخوان با مشکلات درونی (مانند افسردگی، اضطراب، خودکشی) و مشکلات بیرونی (همچون پرخاشگری، بزهکاری و تکانشگری)، ضرورت توجه به مهارت‌های اجتماعی را دو چندان می‌کند؛ بنابراین می‌توان بیان کرد که اهمیت مهارت‌های اجتماعی در شکل‌دادن به هویت کودکان، پذیرش نقش‌های اجتماعی، مسئولیت‌پذیری و حل تعارض‌ها انکارناپذیر است. لذا برای دستیابی به این مهم، اتخاذ برنامه‌های منظم و مستمر برای شکل‌دادن به مهارت‌های اجتماعی کودکان نارساخوان و ایجاد فرصت‌های تعاملی و اجتماعی مناسب برای بسترسازی حضور فعال این کودکان در اجتماع، همچنین تعمیم مهارت‌های آموخته‌شده به ابعاد مختلف زندگی روزمره، امری مهم و نیازمند برنامه‌های دقیق و حمایتی برای این کودکان است.

ازآنجاکه پژوهش حاضر در بین دانش‌آموزان پایه‌های سوم و چهارم ابتدایی انجام شده، نتایج آن فقط قابلیت تعمیم به همین گروه را دارد. به‌دلیل محدودیت زمانی، انجام پیگیری به‌منظور بررسی تأثیر آموزش در طول زمان میسر نشد بنابراین پیشنهاد می‌شود که در پژوهش‌های آینده در صورت امکان، به مرحلهٔ پیگیری مداخلات نیز توجه شود.

نتیجه‌گیری

باتوجه به اهمیت و اثرات مثبت آموزش مهارت‌های اجتماعی به کودکان نارساخوان، جای‌دادن برنامه‌های آموزش مهارت‌های اجتماعی به‌عنوان یک واحد درسی مهم برای کودکان با نیازهای ویژه از سوی مراجع ذی‌ربط پیشنهاد می‌شود. علاوه بر این توصیه می‌شود تأثیر آموزش مهارت‌های اجتماعی بر سایر ابعاد روان‌شناختی کودکان نارساخوان بررسی و مطالعه شود.

تشکر و قدردانی

از همه مربیان و دانش‌آموزانی که در این پژوهش ما را یاری کردند سپاس‌گزاریم.

[Downloaded from jdisabilstud.org on 2026-11-07]

[DOR: 20.1001.1.23222840.1393.4.3.7.0]

References

1. Mortimore T, Crozier WR. Dyslexia and difficulties with study skills in higher education. Studies in Higher Education. 2006;31(2):235-51.
2. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: Dsm-5. Amer Psychiatric Pub Incorporated; 2013, pp: 67.
3. Hartas D. Dyslexia in the Early Years: A Practical Guide to Teaching and Learning. Psychology Press; 2006, pp:29.
4. Priscilla S. Need for social skills: Training of dyslexic adolescents. Indian Journal of life skills education. 2011, 3(1): 431-448.
5. Gresham FM. Social skills training with handicapped children: A review. Review of Educational Research. 1981;51(1):139-76.
6. Burkhardt EA. Fatigue; diagnosis and treatment. N Y State J Med. 1956;56(1):62-7.
7. Heiervang E, Stevenson J, Lund A, Hugdahl K. Behaviour problems in children with dyslexia. Nord J Psychiatry. 2001;55(4):251-6. 8.
8. Rubin KH, Bukowski WM, Laursen BP. Handbook of Peer Interactions, Relationships, and Groups. Guilford Press; 2009, pp:304.
9. Alexander-Passe N. How dyslexic teenagers cope: an investigation of self-esteem, coping and depression. Dyslexia. 2006;12(4):256-75.
10. Ali MY. Impact of Self-Concept of Disabled Learners on Inclusive Physical Education. Turkish Online Journal of Distance Education. 2012;13(4):287-96.
11. Butkowsky IS, Willows DM. Cognitive-motivational characteristics of children varying in reading ability: evidence for learned helplessness in poor readers. J Educ Psychol. 1980;72(3):408-22.
12. Nourbakhsh P, Hasanpour G. A comparison of self-esteem and self-concept between school male student athletes and non-athletes from educational districts in Ahwaz and investigate their relationships with the students' academic achievement. Journal of Harakat. 2004; 21:19-32. [Persian]
13. Phillimore J. Feeling better about myself: An examination of the strengths and weaknesses of a tool developed to explore the impact of dyslexia support on the self-esteem and motivation to learn of dyslexic young offenders. The Journal of Educational Enquiry. 2009;7(2):83-99.
14. LaFrance EDB. The gifted/dyslexic child: Characterizing and addressing strengths and weaknesses. Annals of Dyslexia. 1997;47(1):163-82.
15. Bayrami M, Moradi AR. The Effect of teaching social skills on competence of students (felner model). Journal of Psychology. 2007; 1(4):47-67. [Persian]
16. Dorudian Z. The impact of role-playing technique on social adjustment and academic achievement in dyscalculia students of Tehran province, academic year 87-88. Journal of Psychology of Exceptional Individuals. 2011; 1(2):85-101. [Persian]
17. McIntosh R, Vaughn S, Zaragoza N. A review of social interventions for students with learning disabilities. J Learn Disabil. 1991;24(8):451-8.
18. Momeni S, Barak M, Kazemi R, Abolghasemi A, Babaei M, Ezati F. Study of the Effectiveness of Social Skills Training on Social and Emotional Competence among Students with Mathematics Learning Disorder. Creative Education. 2012;3(08):1307.
19. Barry MM, Clarke AM, Jenkins R, Patel V. A systematic review of the effectiveness of mental health promotion interventions for young people in low and middle income countries. BMC Public Health. 2013;13:835.
20. Amerikaner M, Summerlin ML. Group counseling with learning disabled children: effects of social skills and relaxation training on self-concept and classroom behavior. J Learn Disabil. 1982;15(6):340-3.
21. Bierman KL, Furman W. The effects of social skills training and peer involvement on the social adjustment of preadolescents. Child Dev. 1984;55(1):151-62.
22. Heidari AR, Pasha GhR, Mami Sh, Atashpour H. Study the spread board rate of eating disorder and its relation to self-esteem, depression and self-concept within girls students for Ilam medical science university. Knowledge and Research in Applied Psychology. 2006; 7(26): 1-16.[Persian]
23. Fathollapour L, Babapour KJ, Mahdavian H, Bafandeh GH. A comparison of neurofeedback and fernald's method effectiveness in improving the in-ligence of children with dyslexia (case study). Journal of Learning Disabilities. 2013;2(4):103-23.[Persian]
24. Marnat GG. Handbook of Psychological. Passha sharifi H, Nikkho M. (Persian translator). 4th ed. Tehran; 2008, pp: 294.
25. Hosseinkhanzadeh A. Social Skills Training to Children and Adolescents. 2nd ed. Tehran: Roshd Farhang; 2013, pp:258-82. [Persian]

[Downloaded from jdisabilstud.org on 2026-11-07]

[DOR: 20.1001.1.23222840.1393.4.3.7.0]

26. Campbell-Whatley GD. Teaching Students about Their Disabilities: Increasing Self-Determination Skills and Self-Concept. International Journal of Special Education. 2008;23(2):137-44.
27. JuppJj. Self-concept changes in shy, socially isolated adolescents following social skills training emphasizing role plays. Australian psychologist. 1990;25(2): 165-177.
28. Thase ME, Hersen M, Bellack AS, Himmelhoch JM, Kornblith SJ, Greenwald DP. Social skills training and endogenous depression. J Behav Ther Exp Psychiatry. 1984;15(2):101-8.
29. Herbert JD, Gaudiano BA, Rheingold AA, Myers VH, Dalrymple K, Nolan EM. Social skills training augments the effectiveness of cognitive behavioral group therapy for social anxiety disorder. Behavior Therapy. 2005;36(2):125-38.
30. McClelland MM, Morrison FJ, Holmes DL. Children at risk for early academic problems: The role of learning-related social skills. Early Childhood Research Quarterly. 2000;15(3):307-29.

[Downloaded from jdisabilstud.org on 2026-11-07]
[DOR: 20.1001.1.23222840.1393.4.3.7.0]